

INTERVIEWS/ INTERVIURI

Interviu cu Elena Crudu despre deportările din 1949

Cei care-atunci ne-au deportat
Au magazine-a' lor, de stat,
Că dac-ar fi în rând cu noi,
Ar face ochi ca de broscoi:
Cum de-ați venit voi înapoi?...

(Petru CĂRARE)

Interviul cu Elena Crudu a avut loc la 31 august 2011. Este vorba de un interviu inedit cu o persoana deportată în Siberia în 1949. Din acesta sursă narativă putem să desprindem detalii importante despre condițiile de transportare a deportaților, starea lor de spirit, condițiile de trai și de muncă în Siberia, acomodarea lor la clima și la condițiile habituale siberiene, modul cum percepeau ei alte categorii expulzate în Siberia: pe cei care au fost judecați și pe cei care, ca ei, au fost deportați, fără judecată, fiind considerați „chiaburi”. Dar și care a fost atitudinea lor față de funcționarii locali și față de cei din administrația și paza lagărelor.

Memoriile supraviețuitorilor ne ajută să înțelegem teroarea trăită în mediul rural în anii 1947-1949 și să găsim explicații la un set de întrebări: Cum a trecut și a ieșit satul prin/din foamete? Cum a fost înfrânt spiritul de rezistență al țăranilor față de colectivizarea agriculturii? Când și cum au fost întocmite listele deportaților? Cine a fost deportat? În acea perioadă „dușmanii poporului” erau căutați peste tot și erau găsiți în fiecare sat. *Culacul* era declarat dușman al puterii sovietice, era identificat și exterminat. Populația din mediul rural avea să treacă prin colectivizare forțată și foamete, rămânând nesupusă. Ea era considerată de noua putere periculoasă, pentru că nu dorea să intre benevol în colhoz. Autoritățile sovietice din republică au făcut de foarte multe ori exces de zel în aplicarea punctuală a unor hotărâri și decizii ale Moscovei. În acest sens, Hotărârea Guvernului din 28 iunie 1949 nu era o excepție, cu mare grijă se urmărea numărul celor care urmau să fie deportați. Chiar dacă acasă nu erau găsiți părinții sau capul familiei, aceasta nu însemna că copiii lor nu vor fi expulzați.

Un criteriu important de clasificare a gospodăriei țărănești ca una înstărită, de „chiabur”, era starea ei până la 1940, adică până la venirea sovieticilor, și nu situația ei la zi. Un alt criteriu era considerat angajarea muncitorilor salariați, deseori numiți în dosarele persoanelor deportate ca fiind argați în gospodării¹.

¹ În Hotărârea Guvernului RSSM, nr. 822 din 30 august 1947, „Despre impozitarea suplimentară

Factorul uman (localnicii numiți în funcții în administrația locală sovietică în mediul rural în 1948-1949), relațiile interumane din localități au jucat un rol decisiv nu numai atunci când au fost întocmite listele cu chiaburi sau când au venit să-i ridice pe cei mai instăriți țărani, dar și mai târziu, în 1953-1955, când din Siberia de la deportați veneau interpelări adresate conducerii URSS pentru eliberarea lor din zonele cu regim special. Deseori, cei care au participat la întocmirea listelor au fost chemați de organele MVD în calitate de martori pentru confirmarea faptului că nu s-a produs nicio greșeală și că deportații care solicitau meritau aceasta soartă; în cazul satului Cruzești, în acest sens avem confirmarea orală a Elenei Crudu, dar și mărturii ale altor persoane deportate².

Elena Crudu (născută Gratii, 75 ani), născută la 14.03.1939, din părinții: mama – Jalbă Zinaida (n. în s. Ciopleni)³ și tata – Gratii Mihail (n. în s. Cruzești), din satul Cruzești (în prezent municipiul Chișinău, iar în 1949, localitatea făcea parte din raionul Vadul lui Vodă)

Doamna Crudu, ce vă amintiți despre deportarea din vara anului 1949?

Țin minte războiul când s-a terminat. Tata, Mihail Gratii, a fost la război, nu se știa de dânsul câțiva ani. El nu s-a întors de la război. Mama s-a recăsătorit cu Dumitru Gratii⁴, știu bine cum a fost. El ne-a dus la casa lui prin 1946-1947. În 1948 s-a făcut oleacă pâinea. Iar pe data de 6 iulie 1949 am fost deportați.

În Cruzești, dacă suntem aproape de Chișinău, se știa că vor fi deportări. Chișinăul avea radio. În Cruzești nimic nu era, nici lumina nu era până în 1959, când m-am căsătorit. Se zicea că o să ridice, o să ridice. Pe la [orele] 2 de noapte,

a gospodăriilor țărănești de pe teritoriul RSSM⁵, au fost stabilite criteriile de atribuire a gospodăriilor țărănești la categoria chiaburilor și întocmite liste pentru impozitarea lor. După aceste criterii și liste s-au condus autoritățile locale mai târziu, la întocmirea listelor de chiaburi pentru a-i expulza din republică.

² Este vorba, de exemplu, de Teodosia I. Crudu din Cruzești (născută Costin, originară din Durlești, n. 1897 – m. 02.03.1958, înmormântată la Durlești), deportată cu familia în 1949, în regiunea Irkutsk, raionul Taișet, localitatea Sosnovka. Într-o scrisoare din 1955, ea afirmă că Dumitru Gratii, președintele sovietului sâtesc din Cruzești, „și-a reglat conturile personale și a contribuit esențial pentru a o deporta împreună cu membrii familiei sale”. A se vedea Arhiva MAI, D. 44, f. 87. Deportatii știau cine i-a inclus în liste, probabil din cauza acestui fapt, autoritățile sovietice au avut grijă ca ei să nu primească permisiunea de a se întoarce în localitățile lor de baștină.

³ Zinovia S. Gratii, născută în 1922, v. Elena Postica, *Cartea Memoriei*, Chișinău, vol. 1, 1999, p. 66-67.

⁴ În lista celor deportați din Cruzești se regăsește și numele lui Dumitru G. Gratii, născut în 1907, al doilea soț al lui Zinovia S. Gratii, v. Elena Postica, *op. cit.*, Chișinău, vol. 1, 1999, p. 66-67. A nu se confunda cu Dumitru I. Gratii, născut în 1918, care va deveni, în 1948, președintele sovietului sâtesc din Gruzești.

la noi au venit rudele nanu Costache, nana Mariana, moș Nistor Crudu cu baba și au zis: „Haide să fugim, că iată [au intrat în sat] mașinile fără lumini”. Da mama a zis: „Dumitraș (soțul ei de-al doilea), du-te tu, pe mine cu cinci copii nu o să mă ia”. Aha! Numai ei s-au dus până la marginea satului, prin popușoi pe dealuri au luat-o, în sat au venit soldați ruși cu automate și cu un comunist din Cruzești. El arăta casele la fiecare gospodar, cine și unde trăiește.

Au intrat la noi, noi dormeam în cămășuici, cu capurile goale, desculți. Ne-au numărat cinci copii și mama⁵, spunând: „Gata, sunteți arestați” și când s-a luminat pe la orele 5 dimineața, ne-au zvârlit în mașină și ne-au dus la *selsovet* [sovietul sătesc]. Acolo ne-au făcut o coloană tot satul [toți deportații din sat, n.n.]. Țin minte tot satul ce a fost și cum a fost. Am fost 140 de suflete și ne-au dus în coloană la Chișinău. Acolo ne-au băgat în vagoanele celea, cu ferestre închise, cu ușile închise cu zăvoare, cu lăcăți, cu chin și osânda. Răcneală era și plânsete erau. Of, și era încă făcut un gard, ca să nu se vâre nimeni la oamenii aceștia din vagoane. Iată așa am șezut o *sutkă* [24 de ore, n.n.] sau poate mai mult⁶ și apoi ne-au pornit și ne mânau pe scândurile acelea goale.

La ce ora au venit după voi?

La ora două de noapte.

De unde știați cât e ora?

Dacă era miezul nopții. Înainte lumea nu aveau ceasuri. Dar se orientau pe Găinuși⁷, pe lumină. Este așa pe cer – Găinuși. Și dimineața ne-au încolonat și ne-au băgat în vagoane. Știi ce zicea lumea atunci? Doamne, Dumnezeu! Spuneau, că ne duc la săpun. Să facă săpun din moldoveni...

Vagoanele celea erau uscate. Odată a plouat și vagoanele s-au udat, iar noi eram parcă niște câini plouați când ședeam pe scândurile acelea. Și încă ce vrajmași de comuniști, la toaletă ne scoteau odată în *sutkă* [24 de ore] pe toți împreună, și bărbați și femei, și tineri, și copii și bătrâni. Și încă ce: să fii de sub vagon și să nu fii în afară de calea ferată și noi eram murdari și unși de la smoala aceea,

⁵ Pe lângă cea mai mare fiică a cuplului Zinovia S. și Dumitru I. Gratii, care a fost interviuată de noi, Elena M. Gratii (n. în 1939), numim pe Gheorghe D. Gratii (n. 1940), Elena (Ileana) D. Gratii (n. 1941), Efimia D. Gratii (n. 1942), Teodora D. Gratii (n. 1944), v. Elena Postica, *op. cit.*, Chișinău, vol. 1, 1999, p. 66-67.

⁶ În acest răstimp au fost prinse persoane fugare, pentru a raporta Moscovei că indicii de plan în privința numărului de deportați a fost realizat. De exemplu, doi feciori ai lui Teodosia I. și Vasile I. Crudu (n. 10.10.1895, Cruzești – m. 15.03.1970, Chișinău) nu au fost găsiți acasă în momentul ridicării familiei. Și iarăși factorul uman a jucat un rol decisiv. Frații Sergiu (n. 1934) și Ștefan (n. 1941) Crudu au fost a doua zi găsiți cu ajutorul consătenilor, au fost expediați la Chișinău, predați șefului de tren și îmbărcăți într-un vagon pentru Siberia. Arhiva MAI, D 44, f. 12-15.

⁷ Găinușa, sau Cloșca cu Pui – denumirea populară a roiului stelar Pleiadele, care este ceasornicul de noapte al țaranului român.

de la *șpale* [traverse]. Și, la Novosibirsk, ne-au băit. Ne-au coborât să ne băiască. Nouă ni s-a spus că o să facem duș în Novosibirsk. Da noi ce știam de duș! Lumea iar spunea că ne duc să ne omoare. Lumea răcnea...

Mama ne-a dezbrăcat de cămășuice, le-a muiat acolo cu apă fierbinte și așa ude noi le-am îmbrăcat. Și iar în coloană, și iar în vagoane. Eram în vagonul 20, țin minte foarte bine.

Câte vagoane avea trenul?

Ehe-he. Avea vreo 200, dacă nu mai mult. Așa mare tren! Când întorcea trenul, vedeam numai linii, linii, noi scoteam capu' ca niște iezi. Când am ajuns la Tiumentsk⁸, au descărcat câte vagoane au socotit ei și spuneau că nu mai este loc: „*Bol'se net mest, bol'se net mest*”.

Câte persoane erau într-un vagon?

Erau 60 de suflete în vagonul ăsta mic. Sunt vagoane mari și mici. Eram din Cruzești, din Mereni⁹, din Drăsliceni¹⁰, din Micăuți¹¹. Mame cu copii. Ședeam ca sârnicele [chibrite] în toc [cutie].

În vagon erau și bărbați?

La noi în vagon era badea Ioachim Țurcanu¹² de la noi din sat cu soția. Ea era medic, trimisă la noi în sat și era în *polojenie* [însărcinată]. El nu a avut voie să o ieie. Da, ea nu vroia să se despartă de bărbat. Și pe fetele lui nanul Costache au luat. Tatsu cu măsă au fugit, [dar] au luat copiii, pe Fimuța și pe Ionel, i-au luat fără parinți. Au luat și pe țaca Katiușa și pe badea Volodea, și pe țaca Agafia cu 5 copii mari și 2 copii mici. Și era badea Iașa Crudu¹³ cu noi în vagon, din [anul] 24, îmi pare. Ei (cu soția), tineri căsătoriți, aveau un băiețel de 2 anișori, Vadim. Iar soția era însărcinată. Și apoi copilul acela a murit.

⁸ Orașul Tiument se află în sudul Siberiei de Vest, unde au fost debarcați „chiaburii” și membrii familiilor lor din Durlești, Cojușna ș.a.

⁹ Din satul Mereni, raionul Anenii Noi, au fost deportate cca 204 persoane, v. Elena Postica, *op. cit.*, Chișinău, vol. 1, 1999, p. 159-161.

¹⁰ Din satul Drăsliceni, raionul Criuleni, au fost ridicate aproximativ 103 persoane, v. Elena Postica, *op. cit.*, Chișinău, vol. 2, 2001, p. 15-16.

¹¹ Din satul Micăuți, raionul Strășeni, deportării au fost supuse cca 41 de persoane, v. Elena Postica, *op. cit.*, Chișinău, vol. 4, 2005, p. 26-27.

¹² Împreună cu Ioachim C. Țurcanu, născut în 1924, au fost deportați părinții Maria (n. 1896) și Constantin F. Țurcanu (n. 1895) și frații Ecaterina C. (n. 1932), Agafia C. (n. 1934), Efimia C. (n. 1942), Ion C. (n. 1943), v. Elena Postica, *op. cit.*, Chișinău, vol. 1, 1999, p. 66-67.

¹³ Soții Tamara I. (n. 1926) și Iacob N. Crudu (n. 1922) aveau un fecior, Vladimir I. (n. 1947), v. Elena Postica, *op. cit.*, Chișinău, vol. 1, 1999, p. 66-67.

Bărbați, să înțeleg, erau puțini?

Da, da. Moș Toader Plămădeală din Mereni¹⁴ și erau doi bătrâni și cu două fete. Una frumușică, era savantă, a două a ieșit din minți pentru că nu a dat examenele. Și apoi *tetia* [mătușa] Manea Ciorescu din Mereni, bărbatul ei nu s-a întors de pe front, și tot cu cinci copii¹⁵. Și Anuța [fiica Manei], vie și acum, apoi căta numaidecât să-i dai ei două bucățele să țină în mână, măcar mitetele da să-i dai, și nu aveai de unde să-i dai o bucată de măligă. Avea numai 4 anișori. Și *tetia* Manea a luat și a zvârlit-o pe pământ și ea s-a aruncat după ea. Și lumea a început să răcnească: „Manea, Manea, femeie, ce e cu tine? Ce faci?”. „Da de unde să-i dau ei mâncare?”

Ei, ne hrăneau comuniștii! Ne dădeau un fel de șci de-a lor, un fel de borș cu curechi [varză] crud și oleacă cu apa fierbinte de la locomotivă și cu niște pâine *levaja* cu totu (surogat). Ne dădeau, ne hrăneau (ironic). Da apă, noroc că am avut o garafă, fierbinte. La 6 suflete un litru și jumătate de apă și încă și aceea era clocotită pe o *sutkă* [pentru 24 de ore].

Și apoi Fimuța (sora) s-a îmbolnavit și avea febră 40 și mama îi uda șervete, terfe, ce mai găsea și îi punea. Da ea micuța plângea de durere pe scândurile celea goale, săraca. Strașnic mult cât am tras noi (cu amărăciune).

În mare parte, în vagon au fost femei și copii.

Și încă ce a mai fost: când am ajuns în *Irkutskaja oblast'* [regiunea Irkutsk], *gorod* [orașul] Taișet¹⁶, *stanția* [stația] Novaja Ciuna [Ciuna Nouă]¹⁷, *poselok* [localitatea] 120 km¹⁸. Ne-au descărcat pe calea ferată, localitatea 120. Acolo era un lagăr de prizonieri japonezi. Ei au făcut acolo tot. Pe ei au făcut toți în coloană și i-au dus; unde i-au dus, nu știm. Și ne-au adus pe noi, care erau mame cu copiii în barăcile celea pline de ploșnițe. Care erau bărbați sau care avea un frate sau baiat mai mare – în Bajanda¹⁹, pe o iarnă. O iarnă au stat ei în *zemlenci* [bordei], asta

¹⁴ Probabil, este vorba de soții Maria S. (n. 1879) și Timofei I. Plămădeală (n. 1872), care au fost deportați împreună cu fiicele Eugenia T. (n. 1910) și Elena T. (n. 1917), v. Elena Postica, *op. cit.*, Chișinău, vol. 1, 1999, p. 162.

¹⁵ În liste figurează ca Maria E. Cerescu (n. 1917), deportată împreună cu copiii săi: Elena S. (n. 1935), Mihai S. (n. 1937), Olga S. (n. 1939), Andrei S. (n. 1941), Ana S. (n. 1945), v. Elena Postica, *op. cit.*, Chișinău, vol. 1, 1999, p. 159.

¹⁶ Taișet – oraș din 1938, se află la o distanță de 680 km de Irkutsk. În anii 1930-1950, el era centrul a două părți componente ale GULAG-ului – IujLAG și OzerLAG. Printre deținuți au fost prizonieri de război japonezi, germani, care au fost folosiți ca mână ieftină de lucru pentru construcția căii ferate.

¹⁷ În 1949 a apărut *Novocjuns kij lespromhoz* (întreprindere de exploatare forestieră), unde au fost impuși se lucreze deportații.

¹⁸ Stația Ciuna Nouă, la kilometrul 120 al magistralei căilor ferate Taișet-Lena. Această cale ferată a fost construită de către deținuții din OzerLAG în anii 1938-1958.

¹⁹ Bajanda – un sat din raionul Ciuna, regiunea Irkutsk.

palatka [cort] cu *burjujkă* [sobă mobilă din metal]. Iată Șendrea Maria²⁰, care avea tată, cei care aveau frate mai mare – acolo i-au trimis. Mamele cu 5 sau 6 copii tot au stat acolo (dacă aveau un membru al familiei de gen masculin).

Ce făceau bărbații în Bajanda?

Acei bărbați, în Bajanda, tăiau copaci, apoi îi ciopleau. Fetele îi curățeau de crengi, da ei (bărbații) pe urmă dădeau [transportau] trunchiurile pe apă, *splav* se numea. Fetele și ele lucrau până la brâu în apă, apoi la *splav* îndreptau și mânau lemne. Da la noi la 120, că era calea ferată, le încărcau în vagoane cu frânghiile oameniiăștia deportați.

De ce se numea localitatea 120?

Acolo (în Siberia) nu e Cruzești sau Colonița, era pe numere. *Poselok* [localitatea] 115²¹, *poselok* 117 – unde era *intelegencia* [intelectualitatea], unde eram eu *slugă* [menajeră] trei ani la o *latyškă* [letonă]²², pe urmă 120, 124. Așa pe numere. Numai pe numere.

Ce semnifica numărul?

Să știi unde se află *poselokul* acela. De atâta Novaja Ciuna, pentru că noi eram pe malul râului Ciuna. De la Irkutsk, de la Taișet, de la Baikal eram la vreo 1000 km. Ne scâldam în Ciuna, mai prindeam câte un peștișor. Ciuna se varsă în râul Lena²³. Acolo era tot *zona*²⁴ și erau niște oameni buni, *voennye* [militari]. Apăi, ne dădeau niște cămeși, pantaloni lui Gheorghită (fratele). Când mama se ducea cu lapte la kilometrul 124, la cucoane acolo, îi dădeau numaidecât pâine, îi dădeau cămășuici, că le era jale de noi. Ne știau pe noi, că veneau pe la noi și ne vedeau și ziceau: „Ce o făcut, ce o făcut?”

Ele erau localnice?

Nu, erau *voennoobjazannye* [militari, n.n.], da trăiau bine.

Erau ruși?

Ruși erau.

²⁰ Maria Șendrea, născută în 1938, v. Elena Postica, *op. cit.*, Chișinău, vol. 1, 1999, p. 66-67.

²¹ Kilometrul 115 al magistralei căilor ferate Taișet-Lena ș.a.m.d.

²² La km. 117 era un orașel mare și important al sistemului penitenciar. Aici au fost barăci de două etaje pentru colaboratorii penitenciarilor NKVD, un spital pentru deținuți și un spital pentru militari ș.a. A se vedea http://novochunka.ru/poselok_novochunka/1-1-0-42 (accesat 17.10.2014).

²³ Râul Ciuna are lungimea de 1125 km și se varsă în Angara.

²⁴ Zonă (rus. зона) – parte a teritoriului unui lagăr de concentrare, separată de un gard de sârmă ghimpată.

Ruși sau ucraineni?

Nu știi. Țștia la care am fost eu *sluga* la 117: ea era din Riga, da el era din Pskov și pe *voennoobjeazanost'*, că el era *frontovik* [veteran de război].

Cum ați ajuns în acea familie să lucrați?

Când ne-au dus, știi ce au făcut? Ne-au dat de lucru comuniștii! Atunci trenurile și mașinile nu mergeau pe *benzină* [petrol] sau pe *solearkă* [motorină], doar cu *gazočurka* [generator de gaze din lemne]. Ne-au dat căprele, topor, *pilka* [ferestrău] și mamele tăiau așa drugii de 10 cm în 10 cm, iar noi copilașii le deșchicam [despicam, n.n.]. Ne-au dat de lucru (ironic)!

În prima iarnă, 1949-1950 (acolo iarna începe la sfârșitul de septembrie), pe la mijloc de septembrie a venit o comisie din Moscova și când au văzut ei cum stăm noi pe scânduri goale, învălăciți cu terfe, flămânzi, dezbrăcați – apăi plângeau. Niște cucoane, niște rusoaice îmbrăcate, niște ruși împopoțați. Noi am crezut că o să facă ceva. Ei s-au dus și ne-o luat și ne-o dat pâine. Că era la kilometrul 117 pâine *seraya* [intermediară]. Da la noi numai de secară, crudă. Din 200 de grame făceai o *kastrjule* [crațiță] de borș acru. Și au venit, ne-au văzut și ne-au dat pâine. Pe urmă, s-au dus la Moscova lor și au hotărât să ne ieie la *detdom* [orfe-linat]. Lagărul ăsta, care la 120, unde noi eram să ne ieie la *detdom*. Și care s-au dus în *detdom* toți savanți [cu studii, n.n.] au ieșit. Din Micăuți, Drășliceni, Orhei – toți au învățat.

Mama a vrut să-i deie pe Gheorghită (frate) și pe Ileană (sora). Da Ileana s-a aninat de gâtul ei: „Mama, mama, nu mă da”. Da Gheorghită gata era încălțat și, cu niște conserve în mână, se ducea deamu (râde). Mama a zis: ori vă dau pe toți, ori pe niciunu, și ne-a oprit. Noi am tras strașnic mult chin. Iar cei care s-au dus la *detdom* i-au îmbrăcat, i-au încălțat, i-au învățat și au ieșit băieți învățați. Asta a fost în 1950.

În 1953, când a murit Stalin, a ieșit *prikazul* [ordin], iar în 1954 au dat voie la cei născuți în 1938 să se întoarcă toți în Moldova. Mulți s-au întors. Mama mea mă gătea și pe mine. Mă gătea și începea a plânge: „Ei, cum tu să te duci și eu ce fac fără tine”. Că eu am fost din primul an *slugă* [menajeră].

Că veneau și te întrebau de la *komendatură* (organ militar-administrativ). M-au dat de la *komendatură* la niște ruși. El era *načal'nik* [șef] *ORSa*²⁵, rus, ea era *bugalter* [contabilă] și nu aveau copii. Ei erau ruși de pe Irkutsk. Făceam [la ei] foc toată ziua în *burjujkă*. Și ea venea și făcea mâncare. Nu știam nicio boabă rusește. Aveam 10 anișori pe 11. Mă pricepeam [la mâncare], că la noi țărancile de mici începeau să facă mâncare. Făceam eu focul, ei veneau, e cald. Odată am vrut să fac mâncare, un *sous* [sos], și nu puteam grăi rusește, nu știam cum să spun că

²⁵ ORS (*Otdel rabočego snabženija*) – Secția de aprovizionare a muncitorilor.

să prăjesc slănina. Ca muții ne înțelegeam [pe semne]. Și dacă rămânea pâine la ei, o aduceam (acasă) la ceilalți 4 (frați). Tata încă nu a venit, tocmai în martie.

Au fost deportați toți membrii familiei Dvs.?

Nu, numai mama și cinci copii. Tata a venit peste 8 luni, în martie (anul 1950). Ne-am întors noi în 1955. În februarie 1955 am fost reabilitați și în martie am venit [în Moldova].

Asta a fost prima iarnă. Și pe urmă încă ce a mai am pățit. S-au dus rușii la baie la kilometrul 117, la noi încă nu era baie, aici la 120, da la 117 era. Și rușii beau după baie. S-au reținut până la ora 2 de noapte. Da stăpâna mi-a zis: „*Zakončiš' drova, lež' pod odejalo*” [„Ai să termini lemnele, să te culci în pat”]. În patul lor. Când s-au terminat lemnele, nu m-am băgat în pat, m-am ghemuit, așa și am înghețat. Și când au venit ei la ora 2, m-au găsit așa ghemuită. Eu eram deja fără cunoștință, cu picioarele albe. S-au dus și au adus pe *storoj* [paznic] moș Iosif Roșca din Drăsliceni²⁶ și pe mama de la barac. Se temeau că răspund, că de la *komendatură* au luat copilul. Și a început ea (stăpâna) să-mi facă masaj, să mă cărnească și să mă sucească și am înviat. Asta a fost prima iarnă. Un an de zile nu a fost școală.

În al doilea an... învățasem aici (Cruzești) trei clase și trebuia să fiu deja în clasa a 4-a, da ei m-au dat în a 2-a iară, pentru că nu știam nicio boabă rusește. Eram parcă muți, nimic nu știam. Al doilea an am fost *sluga* la 6 km de kilometrul 120, ca să pasc 4 vaci.

Cum ați ajuns să pășteți vacile?

Lucra *djadja* [nenea] Serioja Artemenko, la *Se'lhoztehnika* [tehnica agricolă], *svarščik* [sudor]. Ea (soția lui) era *sudită* [judecată] pentru un tăbultoc de pâine. Atunci te *sudeau* [judecau] pentru 4-5 kg de grâu pe 4-5 ani. El era ucrainean și ea era bieloruscă. Da el era un bărbat deștept (priceput) la tehnică! Și au venit la noi, adică au întrebat la *komendatură*: „Cine poate să dea un copil să pască vacile?”. Da vacile se pășteau acolo noaptea, că ziua le mânca *moșcaua*²⁷ aceea, țânțarii, le răneau la ochi, de la asta și mureau.

Și era acolo o zonă de poligon de *bezkonvojnici* [fără gardă/gardieni]. Femei de toate națiile. Și era ferma acolo și ele săracile pășteau noaptea vacile și spuneau să vin și eu. Eu mă temeam de noapte ca de foc. Ele erau femei mature. Da eu plângeam când am auzit. Și am păscut o săptămână, două, trei. Ședeam pe

²⁶ Iosif N. Roșca (n. 1895) a fost deportat împreună cu familia sa: soția Feodora V. Roșca (n. 1908), feciorul Alexei (n. 1934) și fiica Ecaterina (n. 1942), v. Elena Postica, *op. cit.*, Chișinău, vol. 2, 2001, p. 16.

²⁷ Muscă-rea (rus. *мошка*) – insectă din specia *Simuliidae* (ordinul *Diptera*), de circa 5 mm lungime, femelele inoculează la vite și la oameni o substanță foarte toxică.

drugi. În pădure, știi cum, veverițe, capre sălbătice, da șerpii pe jos umblau ca niște draci, urși. Numai în copaci puteai să șezi. Altfel, nu ai chip să șezi pe pământ.

Corect am înțeles: dvs. erați într-un un copac, iar vacile pășteau jos?

Da, da. Eu mă temeam și de vrăbii. Un copil singur în taigaua aceea. Că acolo numai cer se vedea, copaci și numai copaci.

Am venit acasă și am început a plânge, spunând că nu mă mai duc să pasc vacile. Și *djadja* [nenea] Sereja și *tetja* [mătușa] Jenea au venit a două zi și mi-au spus: „Știm, Lenochka, că te temi, hai să ții fetița noastră și băiețelul”. Femeia lui a născut. Ei aveau și o fetiță de 4 anișori. La ei am ținut (stat) toată vara și mi-au dat o caruță de cartofi pentru asta, așa vreo 10 saci. Pentru asta am șezut.

Pe urmă, în 1953 m-am dus *sluga* [menajeră] la o *latyškă* [letonă]. Tot au venit de la *komendatură* și au întrebat de femei. Era acolo (la kilometrul 117) *djadja* [nenea] Vasile, tot ucrainean. El pentru 6 kg de *othody* [resturi] de grâu tot era în pușcarie. El era cuminte, se înțelegea bine cu Nicolai Arcadieviici, care era *načal'nik otdelenija* [șeful secției]. El aducea apă în *bočikă* [butoi] de la râu, aducea mie lemne gata deșchitate (despicate). Stăpânii aveau 5 camere, 2 sobe, trebuia să ai grijă de acestea. Cât de greu era la [kilometrul] 120 la părinți și frați, da mă tragea acolo să mă duc.

Tare buni oameni au fost stăpânii mei. El avea trei oi, le-a tăiat, le-a înghețat în calupuri. Nikolai Arkadieviici îmi spunea: „*Lenočka, govori mne djadja Kolja*” [„Lenuța, spune-mi nenea Nicolae”]. Pe ea o chema Livia Martynovna, îi spunem *tetja* [mătușa] Livia. Ei erau din 1907. Ei aveau copii academici (învățați) în Riga. Da aveau un *faraon* (copil) (făcut) după război, se murdărea, făcea în pantaloni. Livia Martynovna îmi spunea: „*Etot čert posle vojny vyšel*” [„Ăsta s-a născut după război”]. Din clasa întâi până în clasa a 3-a am fost *sluga* la ei. El (copilul) în 1985 mi-a trimis fotografie, știam și adresa lor, aveam și *perepiska* [corespondență] cu dâșșii. Da tot lui Proca²⁸ am dat și fotografia și adresa.

Ei au venit la *komendatură* și au cerut să fie cineva *slugă* din femei. S-au dus de la noi o femeie să fie *slugă* la dâșșii. Da ea, când m-a văzut, a zis: „*Net, mne etu devoč'ku*” [„Nu, vreau pe această fetiță”]. Komendantul a întrebat-o: „Da cum o să-ți spele copilul de 13 ani și atâta lucru să-ți faci?” Livia Martynovna a răspuns: „*Ničego, ja ee vyučiu*” [„Nu-i nimic, am să o învăț”]. Familia ei era Vent. Ea era fostă învățătoare. Citea toată ziua cărți.

²⁸ Este vorba despre Ion Proca (n. 01.12.1945, s. Colonița – m. 04.06. 2014, înmormântat în satul lui de baștină), publicist cunoscut, care a scris despre satele din suburbia Chișinăului: Tohatin, Budești ș.a. De reținut că tema deportărilor din 1949 îl interesa nu întâmplător, probabil datorită faptului că el avea rude din Budești care au fost incluse în listele celor ce urmau fi deportați. Este vorba, de exemplu, de Ion Proca, considerat un țăran instărit. A se vedea ANRM, F. 2848, inv. 7, d. 37, f. 15.

Nikolai Arkadieviici și Livia Martynovna după război s-au luat (căsătorit), familia lui era Nazarov. Ea a tras mare chin în timpul războiului până s-a luat cu Nazarov. Livia Martynovna tot războiul a fost cu doi copii ai săi, Liusea și Gera (Ulgerd). Zicea că făcea mâncare din buruiene, turte din buruiene. Doamne ferește! Nikolai Arkadieviici spunea că ea avea o boală, o căta, o stima. Și ea socotea că era bolnavă. Ea ședea toată ziua și citea cărți. Da eu făceam toate celea.

Doamna vă ajuta la treburile gospodăriei?

Nu, nimic. Defel. Veneam (de acasă) luni la fuga și făceam mâncare. La ruși așa: făceai mâncare pentru două zile, *pervoe* [felul principal; supe, borșuri], *vtoroe* [felul doi]. Întram în *kabinet* [birou] a lui Nazarov, îl sunam și întrebam ce mâncare să fac, la felu întâi, doi, ceai, cacao ori compot. Acolo beciurile în casă, așa îngheață pământul.

Martți spalăm *postelju* [lenjerie de pat] a lor, a meu, a băiatului pe rând. Nu tot odată. La ruși, nu la toți, numai la ăștia *intelegenția*, spalăm, fierbeam *postelju* [lenjerie de pat], *krokmoljam* [apretam], *synem* [albăstrean], călcam. Și îmi era așa de ciudă: călcam și izmene, și colțunașii (ciorapii), tot, dragă, călcam, absolut tot.

Miercuri până amiază calcam cu fier cu lemne roșii, făceam curat în toate camerele să nu fie un gram de praf, nimic.

În două sobe făceam focul zi și noapte. Plita era îmbrăcată cu tablă. O spalăm să fie curată. Curățenia și igiena foarte bine era respectată. Vesela nu numai era scursă, da și ștearsă. Aveau *posudnye* [pentru veselă] prosoape, curate. Tot era în ordine. Seara după masă, iar spalăm vesela, să nu rămână pentru a 2-a zi nespălată, doamne ferește. Pe urmă, eu mă culcam, ea citea. Mai vișuiam [brodam] vara în grădină, mulgeam căprele, ei aveau două căpre.

Vă verificau cum lucrați?

Nu, ea doar vedea cum lucrez. Ea ședea pe *divan* [canapea]. Dacă joi mântuiam de călcat, apoi vineri iar *uborca* [curățenie]. Sâmbătă mâncare și pentru duminică. Sâmbăta seara mă duceam acasă. Mă întorceam duminică seara sau luni dimineața, când și cum. Da măcar eram fericită că mâncam cu dâșșii. Era o altă *slugă* tot la *načal'ničij* [șefii] ruși, mîncă pe urmă, săraca.

Dacă nu reușeam sâmbăta să fac copturi, Nikolai Arkadieviici făcea singur copturi cu coajă de portocale. Ei, la bază [depoziț, n.n.], aveau toate celea (alimente), și portocale. Nikolai Arkadieviici întotdeauna bea ceai dimineața, mânca cu copturi făcute de el. Ce om bun, mă invita și pe mine la masă.

Ei pe mine mă stimau. Apoi m-am îmbolnavit de *kori* (rujeolă). El a adus pe doctor. La noi (la 120) nu era doctor, da la ei (la 117) era. Doctorul Maslennikova m-a văzut, m-a consultat să nu am pe urmă *osložnenie* [complicații]. Când să

venim (să ne întoarcem în Moldova) în 1955, cum plângeau după noi. În curând și pe *voennoobjazannye* trebuia să-i scoată de acolo. Îmi spuneau: „*Lenočika, my tebja ešče vynučim. Ty umnaja devočka*” [„Lenuța, noi pe tine încă o să te învățăm. Ești o fată deșteaptă”]. Da eu ziceam: „*Ja uže staraja. Mne uže 16 let. Kak ja budu sejčas hodit' v školu?*” [„Sunt deja bătrână. Am deja 16 ani. Cum am să merg acum la școală?”]. Da mama nu ne-a lăsat la Chișinău. Ne-a vârat în colhoz și ne-au călărit râsurile celea de comuniști!

Ați făcut școală și în Siberia?

Nu. Am făcut trei clase în Cruzești și trei clase acolo și gata.

Ați putut să mergeți la școală când ați lucrat în familie?

Nu. Mă lăsau cu baiatul lor, Iura îl chema, să mergem la *kino* [cinema], numai la *detskij* [pentru copii], că nu aveau televizor. Radio, telefon aveau, da televizor nu. Trei ani am stat la ei. Ea, dacă era din Riga, des se ducea acolo. Era o bună gospodină. Aveau căpre, le mulgeam, făceam lapte acru. Mama ne spunea cum. Vara făceam *parniči* [sere], ne ocupam cu pătlăgele [roșii, n.n.]. La ei nu se fac pătlăgele, nici nu se coc. Numai cresc și vine gata iarna. Apoi noi în casă în fân le puneam. Îi prășeam *ogorodu* [grădina]. Nu m-a bătut odată, nu m-a ocărât (certat) niciodată, umblam ca albina. Mă stimau, mă iubeau așa copil.

Cât de des vă prezentați la komendatură?

Deodată te prezentai în toată seara, pe urmă o dată în săptămână, pe urmă o dată pe lună. Da mai pe urmă, numai mama se prezenta, da noi copiii nu. Ei (de la *komendatură*) știau cui m-au dat. Doar prin *komendatură* m-au luat la *načal'niku* [șeful] acesta, la Nazarov.

Surorile și fratele dvs. tot așa greu munceau?

Efimia s-a dus să muncească la *tetja* [mătușa] Jenea la *poligon*, a stat acolo și a început să plângă că nu mai șede și gata. Și a venit acasă, ea să temea. Erau acolo numai două case. *Zona* [lagărul, n.n.] și două case: a lui *tetja* Jenea și a unui *načal'nik otdelenija* [șeful secției], *nadzeral'el'* [supraveghetor] de acolo din *zonă*. Numai eu lucram, eram cea mai mare. Efimia și Ileana învățau la școală, Gheorghită tot la școală și Tudora la școală.

Ce fel de zonă?

Zona de femei de *bezkonvojniči* [fără escortă/gardieni, n.n.]. Cum la noi acum *himija* [instituție de corecție cu limitarea libertății, n.n.], atunci *bezkonvoinyi* se spunea. Era acolo *konvoi* [escortă/gardieni], da nu stăteau la fiecare pas, cum în *zona* asta de la 117. Era această *zonă* la 6 km de la noi (kilometrul 120) și numai 2 case erau. Erau femei și din Estonia, și din *Latvia* [Letonia], femei *sudite* [judcate]. *Bez konvoja* însemna că nu șede paza cu pușcă. Știi ce *zakon* [lege]

era (cu compasiune)? Soldații care prăpădeau pușcărișii erau *sudiți* [judecați]. Erau judecați numai pe 20 și 25 de ani. Care [soldat] îl prăpădea [pe deținut] îl *sude* [judeca, n.n.] pe acel soldat. Și mulți, mititeii, se ucideau, se dădeau sub tren, se aruncau, se omorau pentru că trebuia să fie *sudit* [judecat] pe 25 de ani. Ori se duceau și să necau în râu, ori făceau pozne. Doamne ferește! Niște soldați ca florile fugeau înaintea trenului și se duceau sub el din cauză că prăpădeau *zaključennye* [deținuți].

Era ușor să fugi din Siberia?

Da, era ușor pentru *zaključennye*. Dar, iată pentru soldat, el era prăpădit, se pierdea, îl *sude* [judeca] și trebuia să șadă [în pușcărie/lagăr].

Cunoașteți cazuri când evadau moldovenii?

Ei, moldovenii nu fugeau. O băbuță s-a dus cu nepoțica după cartofi, să-i strângă la colhoz și nu s-au mai întors. *Tetja* (mătușa) Anea Gaju din Bubuieci, care avea o fetița și 3 băieți²⁹, cât au chinuit-o. Băbuța era mama *tetjei* [mатуșii] Anea. Nu se știa nimic despre ele. Ori le-a mâncat vreo juvină.

Și de ce credeți că nu fugeau moldovenii?

Păi, 10.000 de km, unde să fugi. Bani nu aveai, nimic nu aveai, unde să fugi. Te prinde – te împușcă.

Cine fugea din lagăr?

Din *zonă* fugeau pușcărișii care erau pe 20-25 de ani *sudiți* [judecați], pe alte crime. Da *spețposelenty*³⁰ [strămutații (forțat), n.n.] nu fugeau. Toți cei deportați erau *spețposelenty*.

Femeile *bezkonvojnye* tot erau numărate. Numai nu stăteau cu pază lângă ele. Și munceau ele la svecă, la cartofi. La sfârșitul lunii mai le pui și la sfârșitul lunii septembrie trebuie să le scoți. Noapte aici nu-i de fel. E cald și umezeală, *boloto* [mlaștină] este. Ele munceau, munceau...

Zona asta mai mare la 117 era. La noi (120) lagărul ăsta era făcut cum trebuia, cu *vyški* [turn de santinelă, n.n.], de japonezi. Pe ei i-au dus și ne-au adus pe noi. Pe urmă, au adus aici și altă nație, din Ucraina, pe cei care au fost *banderovți* [banderiști], de pe Cernaui, nu știu de unde. Și ei au rămas, iar noi în 1955 am început să plecăm.

²⁹ Ana I. Gaju, născută în 1910, din Bubuieci, avea trei feciori: Vasile (n. 1937), Constantin (n. 1939), Iulian (n. 1944), și o fiică Elena (n. 1941). Au fost deportați în regiunea Irkutsk ca familie de „colaboraționist”. Capul familiei, Alexandru P. Gaju (n. 1900), a fost condamnat în 1945 la 15 ani de detenție sub acuzația de „colaboraționism”. A decedat în 1948 într-un lagăr de muncă din regiunea Tomsk, v. Elena Postica, *op. cit.*, Chișinău, vol. 1, 1999, p. 63.

³⁰ Спецпоселение, engl. *special settlement*, rom. așezare/colonie specială – o modalitate de exilare internă, fără judecată în URSS.

Ce naționalități erau acolo?

Erau și tătari, și ruși, și nemți, și chinezi, și coreeni și toți *sudiți* [judecați]. China nu era departe de noi, la 300 km. Erau toate națiile acolo și ne împăcam cu toții.

Erau acolo oameni veniți de bună voie?

Doamne ferește! De unde la *moșcaua* aceea, la geru acela de 55 de grade. Până la 40 de grade se mai vedea lumina, dacă temperatura era mai joasă, era un fel de ceață, nu se vedea nimic. Mergeai așa numai mototolit, nu mai puteai să respiri de ger, îți îngheța nasu. Biata Efimia a învățat la 117.

Și ce am pățit! Îmi lua pâine *načal'niku* [șefu] câte 10 pâini. Da odată am făcut *narušenje* [încălcare]. Că noi ziceam [la magazin]: „maior Nazarov” și îți dădea pe deasupra și m-am dus și am luat eu [pâinea], da vânzătoarea știa că Nazarov nu are copii mari și știa că eu sunt *slujanka* [menajera]. Și Nazarov nu a știut, că eu nu l-am sunat, și a trecut și a luat pâine, că el toată vremea lua pâine *seraja* [intermediară]. Și a venit acasă și m-a ocărât de ce am luat (pâine) și nu i-am spus.

Da Efimia, mititica, avea cizme de *chirză*³¹ [piele artificială pentru încălțăminte, n.n.] și era îmbrăcată în pufoaică, a învățat a 5-a și a 6-a clasă și venea la mine. O puneam la masă uneori. Îi dădeam 10 pâini și ea le ducea acasă. Și spuneam toată vremea: „*Nikolai Arkadieviči, požalujsta voz'mite hleba*” [„Nikolai Arkadieviči, vă rog, luați-mi pâine”]. Și el îmi lua.

Și îți spun că el m-a ocărât de ce eu am luat și lui nu am spus. Nikolai Arkadieviči s-a dus și el la magazin, da acolo era plin de rusofoni, care i-au zis: „*Vot tvoja slujanka vzeala 10 bulok*” [„Iată servitoarea ta a luat 10 pâini”]. Eu pe urmă: „*Prostit, Nikolai Arkadieviči, ja bol'se ne budu*” [„Iertați-mă, Nikolai Arkadieviči, eu mai mult nu o să fac așa”]. Efimia a început să plângă, mititica.

Ileana nu a mai învățat, numai 4 clase, și s-a îmbolnăvit, un an nu a mai învățat. Numai Efimia la noi a învățat, încă *nemețkij* [germana] atuncea se învăța în Siberia. Efimia nu a terminat clasa a 6-a, pentru că noi ne-am întors în martie.

Descrieți, vă rog, o zi din viața unui deportat.

Stai încă, barbații cum munceau! Părinții noștri munceau în brigada care încărcă [bușteni în vagoane de tren]. Era un brigadir rus. La ora 6 dimineață se sculau și se duceau 3 km pe jos la locul lor de muncă, și vagoane veneau de tip Pullman, mari. Și *ștab[el]i* [stive] de drugi [bușteni, n.n.] lungi de 7-8 metri și cu frânghii. Și pădurea...

Of, stai că m-am oprit! Și pădurea primăvara! sunt dușmani și acolo. Acolo dau foc la pădure. Pădurea are *jiviță* – așa un fel de smoală, care arde ca benzina.

³¹ Chirză (rus. *кирза*, abreviere de la *Кировский завод* – Uzina „Kirov”, unde a început producerea în masă a acestei pânze trainice cu multe straturi în timpul celui de al Doilea Război Mondial).

Arde și de verde. Eu când văd la televizor cum în Rusia ard pădurile, tremur ca varga. Acolo când ardea pădurea, ne temeam de focul acela, pentru că barăcile erau din lemn. Pădurea era la 20 de metri de la barăci și nu ai unde fugi.

Drugii ceia așa negri ca funingina, și încărcau săracii moldoveni, de pe ștab[el] [stivă] aninau frânghiile și încărcau vagoanele. Când veneau de la lucru – toți murdari, negri, numai ochii se vedeau. Asta era lucrul moldovenilor.

De la 6 dimineața până noaptea, până se întuneca munceau. Ei munceau 10-11 ore. Din noapte în noapte. E puțină noapte acolo. Dacă ne duceam uneori la *kino* [cinema], păi când ieșeam, deja să făceau zorile. Era (în brigadă) nenea Gheorghe Crudu, Maxim³², Soltan³³ din Drăsliceni – o brigadă de bărbați. Ei nu ziceau nimic, că dacă ziceai, nu vedeai *zarplata* [leafa], tăceau și munceau. Și așa puneau [scriau cât au încărcat, n.n.] ce vroiau ei [șefii].

Aveau ei pauză de masă?

Ei, pauză. Câte jumătate de oră cât mâncau ce luau de acasă, oleacă de mâncare, o pâinică, ceea ce puneau femeile în straiță. Nu era *stolovaja* [cantină], nu era nimic.

Munca lor era remunerată?

Da, lor li se plătea. Da ce plată era (cu amărăciune)! Noi știam câți metri cubi (de lemn) încap în vagoanele celea, ce muncești. Știam...³⁴

La conducere erau și moldoveni?

Nu, rușii! Rușii erau *načal'niki* [șefii], brigadiri, *učetčik* [registrator/pontator], directori. *Specposelency* nu aveau voie să fie *načal'niki* [șefii], măcar și să aibă studii. Nu aveau voie, pentru că noi eram *protiv Sovietskogo Sojuza* [împotriva Uniunii Sovietice].

Când a venit tata la noi, a luat o *ssudă* [credit]. A lucrat o bucată de an și a luat *ssuda*. Făce[a]i cerere, că dacă lucrei *postojano* [permanent], îți dădeau voie să iei *ssuda*, și am cumpărat vacă. Vacile nu pășteau ziua și noi ne duceam și coseam fân, că *boloto* [mlaștină] era. Țineam și un porc.

Din ce an ați început să agonisiți gospodăria?

Din 1951, când a început mama să se ducă cu sacul cu lapte și să facă niște *ruble* [bani].

³² Probabil este vorba de Ion Gh. Maxim (n. 1910), v. Elena Postica, *op. cit.*, Chișinău, vol. 2, 2001, p. 16.

³³ Deportăți cu numele Soltan în Drăsliceni erau mai multe persoane. A se vedea Elena Postica, *op. cit.*, vol. 2, 2001, p. 16.

³⁴ O sugestie a faptului că deportații nu erau remunerați corect, după volumul de lucru îndeplinit, ci mult mai puțin.

Ce prezintă sacul cu lapte?

Acolo laptele nu puteai să-l duci în căldări sau în șipuri, cum e acum, îngheța imediat. Până în casă laptele se făcea gheață. Mama mulgea repede vaca în *kladovka* [o încăpere auxiliară, n.n.]. După ce mulgea vaca, îl strecura și repede turna în străchinele de un litru. Ne-am învățat de la rusoaice. Pe urmă repede le puneam în tindă pe o laiță sau pe fereastră, ele momentan înghețau. Apoi mama le aducea în casă și le pune pe plită, oleacă să se dezghețe și gata, scotea și pune în sac. Mama se ducea tocmai 6 km cu sacul cu lapte la *splavnoi*, că era scump laptele, la piață, la kilometrul 117. La noi femeiele vara știu a face brânză. Da acolo știi ce fac rusoaicele? Mulg vacile, dau laptele la separator și pun în căldări de ținc [zinc] și îl prind, și îl pun la plită electrică la fiert, îl fierbe și îl aruncă în *drușlac* [strecurătoare] și îl scurge fără tifon. Se facea niște brânză fiartă. Noi nu știam ce e separator și când cumpăram laptele, ne miram ce fel de vaci au ei, de ce laptele lor are spumă. La separator multă spumă iese. Da lor le rămânea *slivka* [frișca], iar nouă lapte. La ei brânza nu se vinde la kilogram, ci cu *stakanu* [paharul]. Râdeam.

Când să ne întoarcem acasă, noi nu ave[a]m bani [suficienți]. Nu ave[a]m bani. Numai eu din copii lucrăm. Da atunci am vândut fânul, am taiat porcul și l-am vândut. Dacă îl tăiei, făceai calupuri, care înghețau, puneai în sac și ... la vânzare la 124. Acolo era piața, da uneori și la 117, unde era *intelighenția*. La noi piață nu era. La 120 erau numai *spețposelenty*.

Intelectuali dintre cei deportați?

Nu, din cei angajați în administrația locală.

Mama acolo a chicat și a fost operată. Uite ce noroc am avut. Niciodată nu ne-au primit în zonă. Da atunci au primit-o, pentru că a avut apendicită cronică. Eu, de 2 ori pe zi, mă duceam 4 km și duceam ei ceva de mâncare și a înviat. Și Lenuța tot a fost operată, și ea a avut apendicită. Tot eu am adus-o. Mă rog, eram cea mai mare și toată nădejdea era în mine. Spălăm cămășile cu mâinile, erau afumate, cu sodă caustică, săpun nu era. Cămășile mamei erau murdare, pentru că încarceau drugi negri ca dohotu.

Pe urmă m-am învățat (să spăl fără săpun), eram slugă la ruși. Și încă ce, acolo la ruși podelele erau albe, nu erau vopsite. La ei așa: într-un colț era porcul, da podelele trebuia să fie curate. Udaș podelele și din cuțit în cuțit trebuia să curăți. Mă puneam în genunchi și cu cuțitul rodeam podea de lemn. Așa era obiceiul la ei. Și mama, pe lângă toate, se mai ducea și spăla la ruși, evrei, ca să câștige o *kopejkă* [bani] să ne întrețină. Mama lucra *slugă*. Noaptea spăla cămeși la rusoaice, spăla podele, se vâra la *stolovaja* [cantină] să avem ce mânca.

Ați întâlnit intelectuali moldoveni în Siberia?

La noi în tren, în vagonul 21, era Trofim Scobioală din Mereni³⁵. El era învățător. Era deștept, avea hartă și știa unde ne ducem.

Ce a lucrat el în Siberia?

Nu știu ce a lucrat. Au fost învățătorii Mereuță Gheorghe și Tamara³⁶ din Cruzești, da i-au dus pe ei în altă parte. În șase ani nu am văzut preoți. Pe parintele Gheorghe (din Cruzești) l-au luat încă în 1940. Să citești o carte de rugăciuni și să te afle comuniștii, ehe-he! Numai în subsol se citea. Erau oamenii care aveau cărți. Mos Anton Postolache din Zăicani avea Biblie, apăi în *podval* [subsol] o citea, ca să nu-l vadă nimeni, șă nu știe. Dacă te prindeau, te mânca pușcaria. Foarte *strogo* [strict] era cu religia.

Copiii care se nășteau acolo erau botezați?

Nu, de unde! Unde să botezi? Nu era nică [nicio biserică, n.n.]. Numai la Irkutsk dacă erau biserici. Da așa nu era nică... Da până la Irkutsk era [u] 1000 km!

Cum credeți, de ce din Cruzești peste 140 de persoane au fost deportate, iar din Colonița, de exemplu, numai 3?

A fost la Cruzești un comunist, a dus [în Siberia] pe sora lui, pe moșul lui, frate cu mama lui, pe cuscrul (fratele lui trăia cu părinții soției), moș Afonie, l-a dus. Eu am fost nepoata lui, că Mihail Gratii (tata) cu Dumitru Gratii (președintele sovietului sătesc) erau frați. El așa a fost. Și-a tăiat degetele la o mână, ca să nu facă armată, crezând că dacă nu poate să tragă din pușcă – scapă. Un criminal! Un vrăjmaș! Nu a lăsat pe oameni în pace. Da în Colonița nu a fost așa. Eu știu cum a fost! În Colonița a fost un primar [președintele sovietului sătesc, n.n.] Ababii, am uitat cum îl chema³⁷. Lui îi puneau pistol în piept, ca să predeie lumea. Da el zicea: „Împușcați-mă, da nu vă dau oamenii”. Și l-au luat numai pe moș Toader Ciobanu³⁸, el a fost tot cu noi.

³⁵ Trofim F. Scobioală (n. 1927) a fost deportat în regiunea Irkutsk împreună cu părinții Daria M. (n. 1889) și Foma G. Scobioală (n. 1882) și frații Ana F. (n. 1929), Mihai F. (n. 1933), v. Elena Postica, *op. cit.*, Chișinău, vol. 1, 1999, p. 162.

³⁶ Soții Tamara P. (n. 1925) și Gheorghe E. Mereuță (n. 1924) au fost deportați împreună cu copiii lor Nina Gh. (n. 1946) și Ion Gh. (n. 1949), în regiunea Irkutsk, sub acuzația de „colaboraționism”, v. Elena Postica, *op. cit.*, Chișinău, vol. 1, 1999, p. 66-67.

³⁷ Ionica V. Ababii. Este de remarcat faptul că nici în Colonița, unde au fost deportate în 1949 trei persoane, nici în Tohatin, unde au fost deportate 6 persoane, oamenii nu erau mai săraci sau mai înstăriți decât la Cruzești. Dar au avut un mare noroc de un președinte cumsecade. A se vedea I. Proca, „Tohatinul își crește din veacuri amintiri”, *Glasul Națiunii*, 18 iulie 2002.

³⁸ În Colonița, în 1949, au fost deportați în regiunea Irkutsk soții Alexandra (n. 1890) și Toader D. Ciobanu (n. 1886), împreună cu fiica lor Elizaveta (n. 1930), v. Elena Postica, *op. cit.*, Chișinău, vol. 1, 1999, p. 64.

Cum explicați că în 1949 s-a știut cine este inclus în listele pentru deportare?

Eram un copil, și să vezi ce știu eu! După război rușii au luat pământ de la gospodari și s-au făcut trei categorii: bogați, *serednjaki* [mijlocași] și *bednjaki* [săraci], adică cei care beau. Socrul meu avea 28 ha de pământ, da el avea 7 băieți și o fată și trebuia să le deie pământ, că atunci așa a fost. Cum a avut *tetja* [mătușa] Tedosia Crudu³⁹. Acum, când ne-au ocupat rușii, au dat pământ la săraci. Săraccii iar l-au vândut la cei instăriți, că ei beau și nu vroiau să muncească la pământ. Și ne-au pus la categoria *kulak* după foamete, în 1948, după aceea ne-au dat norme de tutun să udăm. Am avut 10 ha de pământ, ne-au pus *nalog* [impozite]: atâta lână, ouă, carne, lapte. Duceam lapte la Budești de la 2 vaci. Aveam *postavka* [colectări agricole obligatorii, n.n.] și dacă nu le târâiai toată ziua, dacă nu dădeai *postavka* – te *sudja* [judecau].

Ehe-he, ce făceau comuniștii în Cruzești! Și pe vremea foametei, ce făcea lumea! Tot satu înainte așa făcea. Lumea mai ascundea. Nu erau podele [din lemn] atunci, erau de lut. Se săpa în tindă, în grădină sau undeva ca nu să vadă. Lumea puneă într-un poloboc grâu, în altul porumb și îi ascundea, muruia și nu se cunoștea. Și au aflat comunistele celea, că erau niște femei care erau în bandă cu președintele sovietului sătesc, cruzeștence, și veneau cu cârligele și băteau în podele. Una era în viață și acum, când aveam eu vaca, mergea în baston, căuta vorba cu mine! Da eu îi zic: „Ce, mai cauți pâinea *kulačilor* cu cârligul la fundul pământului?”. De atunci nu a mai grăit cu mine.

Casele culacilor s-au vândut pe un *pollitra* [o sticlă de vodcă, n.n.]. Cei care au luat 2 case și beci a lui moș Vasile Crudu⁴⁰ au făcut *sklad* [depozit], grajd, cât a ținut sovhozul, colhozul. Și acuma stă gunoiște. Ei, ce făceau ei! De atâta eu acuma mă răscol, că nu mă tem de fel!

³⁹ Cuplul Teodosia I. și Vasile I. Crudu (n. 10 octombrie 1895, s. Cruzești – m. 15 martie 1970, Chișinău) au avut de fapt 9 copii: Dumitru (n. 1922/1923), Zinovia (n. 1925), Ion (n. 1928/1929), Gheorghe (n. 1930), Petru (n. 1932), Sergiu (n. 1934), Constantin (n. 1938), Ștefan (n. 1941), v. ANRM, F. 339, inv. 1, D. 7832, f. 80; Arhiva MAI, D. 44, f. 124. Dumitru a decedat în urma unei maladii până la deportare, Zinovia s-a căsătorit cu Fondos Gheorghe P. din Cruzești în 1948 și nu a fost deportată. Ceilalți copii au fost deportați.

⁴⁰ Vasile I. Crudu (n. 10 octombrie 1895, s. Cruzești – m. 15 martie 1970, Chișinău) a fost inclus în listele de chiaburi în iulie 1948. A se vedea ANRM, F. 2848, inv. 7, d. 37, f. 15; Arhiva MAI, D. 44, f. 2-3. De referință este caracteristica dată lui Vasile I. Crudu de către Dumitru I. Gratii, președintele sovietului sătesc, care declara că până la instaurarea puterii sovietice Vasile Crudu avea „25 ha de pământ arabil... gospodăria lui fiind una din cele mai puternice, iar în 1940, de la el au fost luate 15 ha... El a fost membru al Partidului Liberal, primar de Cruzești și avea relații strânse cu administrația românească”. Referitor la comportamentul lui V. Crudu între anii 1944 și 1949, D. Gratii susținea că „nu era bun deloc, pentru că nu vroia să se subordoneze sovietului sătesc și nu făcea parte din colhoz”. Arhiva MAI, D. 44, f. 69-72.

Ce gospodărie ați lăsat în Cruzești?

Ne-au rămas două vacuțe, un bou, oițele, porci, găște, găine. Tot... covoare... (cu amărăciune). Tot ce are omu (lăcrimează). Mama ne cuprindea pe toți și spunea: „Unde ne duc și ce o să facem?” Nici lingură nu a luat săraca mama.

Cum v-au primit înapoi în sat?

Când am venit [în Cruzești] în martie 1955, casa era. Trăia un felcer în ea și nu vroia s-o elibereze. Vrăjmașul nostru Dumitru Gratii⁴¹, care ne-a dus în Siberia, a grăit cu poștașul, cu moș Dumitru Șendrea: „Când o să primești hotărârea, să dai mie”. Și a luat-o de la moș Dumitru. Da noi trăiam în casa lui *djadja* (moș) Gheorghe, acoperită cu stuf și numai drumul ne despărțea de casa lui Dumitru Gratii. Și el s-a dat la gard și zice: „*Nemedleno* [imediat] ieșiți din casă, că vă dau foc în casă”. Doamne, am plâns! Ne-am dus noi la cineva de pe marginea satului și a două zi la *raispolkom* [comitetul executiv rational]. Toată familia, așa 7 suflete. Și acolo s-a dovedit că noi în martie am venit și în mai s-a hotărât să ne deie casă. Și ne-au reținut până s-a dovedit faptul cu Dumitru Gratii (care a pus piedici) și în septembrie ne-au întors casa. S-a făcut control, s-a făcut comisie. În toată ziua mă trimiteau au noștri la Vadul lui Vodă, 13 km.

Nimeni nu vă poreclea pentru că erați deportați?

Nu, nimeni. Numai 3 persoane au primit casele înapoi în Cruzești. Casele oamenilor [deportați] toate erau ocupate... În Cruzești colhoz era din 1949⁴². Nu intra lumea în colhoz. Cum să dai vaca, plugu, tot acolo?! Și au început deportările⁴³. Frica în om să vâre, să-i iei tot și *vpered v taigu* [înainte spre taiga]. Mare vrăjmași comuniștii ăștia! Iată acum pe ei să-i duci în taiga...

Nu se temeau ei că o să pretindeți la casele voastre?

Nu se temeau. Toate casele erau „păpate”. În casele lui Nicu primarul era *se-Isövetu* [soviet sătesc] într-o casă, în alta era o fermă de vaci. Și au vrut să strice casa aceea. Și au luat vacile și le-au dus. Și au pus pe tata Dumitru Gratii, pe Ion Scurtu, Iașa Crudu și badea Petru Scurtu, tata lui Nicu, au pus pe acei bărbați care au fost deportați să-i strice casa cea și oamenii nu au vrut să o strice. Și pentru că nu au vrut să-i strice casa, le-au dat lor *nakazanie* [pedeapsă]. Știi ce *nakazanie* le-au dat? Îi trimiteau din Cruzești la cosât în Chișinău, la *Ryșkanovka*

⁴¹ Dumitru Gratii, născut în 1918, în satul Cruzești. În 1948-49 el era președintele sovietului sătesc din Cruzești. Iar, în 1953, el a ajuns paznic în colhoz. În 1989, când a început reabilitarea foștilor deportați, Gratii era încă în viață. Însă nu numai nu regreta nimic, ci sublinia cu răutate că cei deportați și-au meritat soarta.

⁴² Colhozul purta numele lui M. Frunze.

⁴³ După deportări, satele din RSSM au fost în centrul atenției propagandiștilor și a presei comuniste, fiind criticați dur pentru tempoul lent al culesului recoltei și pentru lipsa de cadre agricole ș.a. A se vedea „În raionul Vadul lui Vodă strâng roadă încet”, *Moldova socialistă*, 15 iulie 1949.

(sectorul Râșcani), pe jos în toată ziua, și i-au chinuit așa toată vara! Ei veneau și se duceau pe jos cu o bucată de măligă, nu aveau nimic, erau numai veniți din Siberia. Și apoi au stricat comuniștii casa aceea.

Referitor la listele din 1949, oamenii nu se ascundeau. Unde să fugi?

Cum se auzea?

Se auzea prin Chișinău, evreii pe evrei au luat de au prăpădit. Se ducea lumea cu tăbultocul de popușoi la Chișinău să-l vândă. Și acolo lumea vorbea: iată o să ridice, o să ridice. Da când nu știau. De atâta lumea dormea pe prispă afară, ca să audă. Și când au venit mașinile la Cruzești cu lumini în vale până la RTS⁴⁴ [STS], da de acolo fără lumini, s-a umplut toată marginea Cruzeștiului cu mașini și era un comunist care arata casele gospodariilor. Au adus mașină și soldați. 3-4 soldați la o casă. Unii au fugit, când au văzut mașinile că se dau drumu de vale. Da dacă au venit soldații cu automatul lângă tine, gata: ședeai smirnit. Soldații spuneau: „*Nikuda ne hodit*” [„Stați pe loc!"]. Vorbeau rusește. Răgeau animalele, țipau găinile, plângea mama și ne cuprindea. Era o țiuială. Mama nu a luat nimic cu ea. Ea a dat sacii lui mâca Elena, ca se deie grâul la *postavkă* la stat. Și nu aveam un sac ca să luăm cu noi, nici făină de grâu, nici de popușoi și nici bani. Aveam făina de grâu și de popușoi, dar nu am luat nimic. De atâta am suferit așa! Era un bărbat (în vagon) Maxim Scurtu⁴⁵, care a luat și găști și tot!

În vagon lumea se împărțea cu mâncarea?

Nu se împărțea. Oamenii mâncau ce aveau.

Cum vă amintiți anul 1946-1947?

În iarna 1946 era un vânt puternic, în loc de zăpadă erau suluri de pământ pe prispă. În 1947 nu s-a făcut nimic. Ne duceam la deal cu toți copiii. Frecam schini și mâncam. Da câtă lume murea! Se umfla. Atunci nu era saș și era tifos, murea lumea, ehe-he!

Veneau și te verificau dacă ai ceva, venea de la Vadul lui Vodă miliția cu oameni din sat care știau că ai ceva și îți controlau podelele, și dacă găseau, luau tot. Și mâca avea niște popușoi. Și vrăjmașul acesta de președintele sovietului sătesc care era Dumitru Gratii nu găsea popușoi, suduia și spunea: „Unde, unde-s popușoi? Că ai avut popușoi!”. Mâca era femeie gospodină din Grătiești, de-a lui Căuși, s-a căsătorit cu un bărbat din Ciopleni. Și în noaptea aceea au venit și au arestat-o și au închis-o în beci la *selsovet* și au ținut-o tocmai trei zile, săraca.

Cel mai greu a fost în iarna 1947. Apoi, în 1948, un pic mai bine, am înviat oleacă. Și în 1949 *davai v colhoz i davai v taigu*. Am suferit foarte mult.

Interviu realizat de de Lilia CRUDU, Institutul de Istorie al AȘM

⁴⁴ PTC – remontno-transportnaja stancija.

⁴⁵ Maxim S. Scurtu, născut în 1912, v. Elena Postica, *op. cit.*, Chișinău, vol. 1, 1999, p. 66-67.